

Sjättepenningen och den svenska godspolitiken i Skåne på 1600-talet.

1.

När Skåne, Halland och Blekinge genom frederna 1658 och 1660 avträdde till Sverige, var framtidsprogrammet för den svenska regeringen att så snart som möjligt göra de nyförvärvade områdena till rent svenska provinser. Olika metoder funnos härvid att välja på. Man kunde i största möjliga utsträckning kolonisera landskapen och alltså utbyta det danska befolkningselementet mot ett svenskt. Men man kunde också arbeta på längre sikt och göra den danska befolkningen svensk. Den förra metoden var givetvis radikalast och effektivast, men den var knappast genomförbar annat än ifråga om de främsta stånden, adel och präster, samt i viss mån beträffande borgerskapet. För den sistnämnda metoden sattes å andra sidan skrankor i fredsfördragens bestämmelser, att befolkningen i de avträdde danska landskapen skulle få behålla sina gamla lagar, privilegier och sedvänjor.

Under Karl XI:s förmyndare och under hans första myndiga år fram till lundafreden 1679 har man väsentligen strävat efter att förse skånelandskapen med ett svenskt befolkningsskikt. Mest betydde härvid godspolitiken. Den danska adeln med godsbesittningar både i Danmark och i skånelandskapen utgjorde en kraftig föreningslänk mellan det gamla landet och de avträdde provinserna, en föreningslänk, som i svenskhetens intresse borde brytas. Målet måste vara att utbyta denna danska adel mot en svensk. Den svenska

adelns kolonisation av Skåne kunde ske genom förlänningar av svenska kronan. Härför erbjödo sig sällsynt gynnsamma konjunkturer genom det s. k. bornholmska vederlaget. Då Sverige i freden 1660 avstod från Bornholm, skulle värdet av dess ränteavkastning av den danska kronan ersättas med gods i Skåne. Följden var, att ett ganska stort antal gods funnos tillgängliga för den svenska regeringen. Dessa förlänades eller förpantades under 1660-talet till svenska adelsmän. Men kolonisationen fortgick i lika utsträckning genom den svenska adelns privatförvärv av danska säterier¹. Den svenska regeringen hade all anledning att underlätta dylika köp.

Med Karl XI:s envælde har försvenskningsspolitiken i Skåne väsentligt kommit att ändra karaktär. Man har nu på ett helt annat sätt än tidigare använt metoden att försvenska den danska befolkningen. Den inträffade skärpningen i metoderna är icke tillfällig. En av orsakerna har man förvisso att söka i det svensk-danska kriget och snapphanerörelsen, som hade visat vådorna av en dansksinnad befolkning vid konflikter med Danmark. Men framför allt är förändringen att tillskriva den allmänna skillnaden mellan 1660- och 1670-talens rådsvalde å ena sidan, Karl XI:s envælde å den andra. Med konungamaktens ökade befogenheter och anspråk i Sverige följde automatiskt ett ökat ingripande även i skånska förhållanden. Ifråga om godspolitiken är denna förändring tydligt märkbar.

För förmyndarregeringen hade det varit nog att så många som möjligt av de adliga skånegodsen övergingo till svenska ägare. Statsintresset förbands härvid med privat-

---

¹ Se om godspolitiken i allmänhet Fabricius, Skaanes Övergang II, s. 79 ff. Förf. hoppas få tillfälle att återkomma till dessa spörsmål i annat sammanhang. Över huvud gäller om föreliggande uppsats att den i vissa avseenden är att betrakta som förarbete till en undersökning om räfsterarnas historia i skånelandskapen. I med övriga räfster gemensamma punkter är det därför förf:s förhoppning att i en framtid kunna komplettera och fördjupa framställningen. Detsamma gäller om sjättepenningsträfstens rent siffermässiga resultat, som helst bör ses i samband med de övriga räfsterarnas.

intresset, eftersom givetvis skånegodsen voro begärliga för den svenska adeln, om de blott kunde förvärvas på hyggliga villkor. För Karl XI:s envælde var målet delvis ett annat. Det gällde fortfarande att få bort den danska adeln, men dessutom borde godsen om möjligt räddas åt kronan. Endast i nödfall borde de få komma i privata händer, och om så skedde under kontroll av kronan. Tendensen framträdde redan i den reduktion, som beslöts 1679 och som drabbade alla under svensk tid gjorda förläningar. Det dubbla syftemålet kommer ständigt till synes under den följande tiden, när Karl XI:s räfster under sina olika former tillämpades i de från Danmark förvärvade provinserna. Å andra sidan gällde det att se till att räfstepolitiken icke kolliderade med försvenskningspolitiken, utan att båda faktorerna samverkade till att stärka kronans ställning såväl i förhållande till Danmark som till adeln.

Brytningen i uppfattning mellan förmyndartiden och Karl XI:s envælde samt godspolitikens skiftningar i Skåne synas särskilt klart komma i dagen, om man försöker följa diskussionen om den s. k. sjättepenningen.

I Danmark — liksom i många andra länder — gällde vid tiden för Skånes övergång till Sverige, att om egendom eller kapital lämnade landet, skulle en viss procent av värdet tillfalla kronan. I Danmark utgjorde denna procent $\frac{1}{6}$ av kapitalet¹. Formellt var ingenting stadgat om vem — köparen eller säljaren — som skulle betala avgiften, endast att den skulle lämnas kvar, då kapitalet eller egendomen fördes ur landet. I praktiken var detta ju också av underordnad betydelse, då hänsyn till sjättepenningen från båda hållen givetvis måste tagas vid köpets avslutande. När nu lagen om sjättepenningen tillämpades i Skåne efter landets övergång, betydde det, att om en dansk undersåte avyttrade jordagods i Skåne, skulle $\frac{1}{6}$ av köpesumman tillfalla svenska kronan. Detta gällde vid transaktioner såväl mellan danska undersåtar inbördes som mellan en dansk undersåte och en svensk.

¹ Christian IV:s recess 1643, Corpus constitutionum Daniae V, s. 277.

Den svenska regeringen fastställde 1662 i enlighet med fördragen den danska lagens bestämmelse om sjättepenningen såsom ett regale¹, även om man i fortsättningen understundom gjorde undantag till enskilda svenska adelsmäns favör². Men sjättepenningen kunde endast medföra hämmande konsekvenser för de svensk-danska godsköpen. Lagstiftningen som sådan hade ju kommit till för att hindra danskt kapital att lämna Danmark. När sjättepenningen skulle betalas i Skåne efter detta lands övergång till Sverige, blev givetvis följderna, att i de enskilda köpen säljaren måste ta hänsyn härtill vid prissättningen. Godsen fördrades därigenom under alla omständigheter för de svenska spekulanterna. Så kom frågan om sjättepenningen att intimt hänga samman med den svenska godspolitik i Skåne. Viktiga sidor av denna belysas, om man följer sjättepenningens historia under 1600-talets senare hälft.

Ganska snart har man från svenskt håll insett missfaget att strikt hålla fast vid sjättepenningens erläggande. På 1664 års riksdag framförde den skånska adeln — d. v. s. de edsvurna danskarna, som nu för första gången hade säte i den svenska riksdagen — i sina besvär kravet på att bestämmelsen om sjättepenningen skulle slopas ifråga om köp av frälsegods. Man gjorde gällande, att den danska lagstiftningen »aldrig någonsin något adeligt frigods därunder begripit», utan endast syftade på mobilier och på borgerlig köpenskap. Därför borde handeln med frälsegods mellan danskar och svenskar vara fri från avgiften³. Med godkännande av detta skäl upphävde förmyndarregeringen den 21 februari 1665 bestämmelsen om sjättepenningens erläggande

¹ Så inskräptes för Skånska kommissionen 1662 att man skulle noga rannsaka, att sjättepenningen ordentligt erlades. Regeringen hänvisade till Kristian IV:s recess, Instruktion för Gustav Bonde, Schering Rosenhane och Gustav Otto Stenbock ^{30/7} 1662, RR. Jfr KM till Stenbock ^{7/11} 1663, gen. guv:s kanslis arkiv, kungl. brev, LLA.

² Den senare skånske generalguvernören Rutger von Ascheberg fick sålunda befrielse för de gods i Bohuslän, som han och hans hustru tillhandlat sig av en dansk undersåte, Förmyndarregeringens resolution ^{6/8} 1663, RR.

³ Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll 1664, s. 387 f.

av adliga gods. Enligt motiveringen skedde det »utav den nåden, att adelen i Skåne, Halland och Blekinge skola förbli vid sina gamla rättigheter»¹.

Motiveringen, som anslöt till adelns besvär, kunde vara riktig så till vida, att från början den anförda synpunkten om borgerlig köpenskap stått i förgrunden i det danska lagstiftningsarbetet². Men Christian IV:s recess 1643, som utgjorde den närmaste rättsliga bakgrunden, kunde med sin formulering icke utesluta adliga godsköp, och den tillämpades sedermera även på dessa i Danmark³. Det är också utan vidare klart, att det icke varit den rättsliga motiveringen, som föranlett den svenska förmyndarregeringen att ändra ståndpunkt i frågan. Den reala synpunkten, att det gällde att underlätta i stället för att försvåra köpen i Skåne i försvenskningens och den svenska adelns intresse, har härvidlag varit ensamt avgörande. Vid en senare tidpunkt i sjättepenningens historia har förhållandet öppenlydligt förklarats så, att man ville locka den svenska adeln att köpa gods i Skåne och »facilitera säljandet för de danske genom avgiftens eftergivande, på det landet måtte bliva besatt med svenska undersåtare, om vilka man sig kunde försäkra»⁴.

Huvudsyftet med 1665 års resolution har varit att underlätta köpen för svenskarna. Att sedan danskarna genom avgiftens slopande hade möjlighet till något större förtjänst

¹ RR ²¹/₂ 1665. Jfr Gustaf Banérs generalguvernörsberättelse, utg. av Ingvar Andersson, Skrifter utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund 30, s. 6. I sin resolution på adelns i Skåne besvär ¹/₉ 1664 hade KM »icke kunnat för denna gången med någon utförlig förklaring sig utlåta, utan vill hava uti ytterligare nådigt överläggande, vad härutinnan görligit och KM:s rättighet likmätigt vara mände». Men den skånska adeln utlovades samma rättigheter som den svenska, »när de till en likhet uti privilegierne med desse trädandes varder» (Stiernman, Alla riksdagars och mötenas beslut, Bihang, s. 413). KM har med detta uttalande avsett att för invånarna i Skåne demonstrera fördelarna av att lämna fredsfördragens bestämmelse om att dansk lag skulle gälla i skånelandskapen.

² Se den tidigare lagstiftningen i detta ärende, Corpus constitutionum Daniae III: 322, 414, 494, 511.

³ Se nedan, s. 63.

⁴ Kanslikollegii protokoll ¹/₈ 1690, RA.

är naturligt. En annan ur den svenska förmyndarregeringens synpunkt mindre önskvärd men nödvändig följd av resolutionen var, att arv av jordagods icke underkastades sjättepenningen. Saken var däremot av stor betydelse för såväl den beedigade som den obeedigade skånska adeln. I besvären hade man också betonat, att ett utkrävande av sjättepenningen skulle förorsaka stor oreda, »i betraktande att en del av oss, som i hertigdömet Skåne bo, i lika måtto gods i Danmark äga, och flera till äventyrs förmedelst arv kunde framdeles bekomma, vi då ock lika olägenhet måtte utstå, emedan konungen av Danmark oss detsamma tillfoga- och påbördandes varder, enär vi de godsen vilja oss avhända»¹.

Under återstoden av 1660-talet och under hela det därpå följande decenniet kunde handeln med adelns jordagods fortgå utan den ekonomiska hämning, som sjättepenningen utgjort. Med Karl XI:s envælde ändrades helt förhållandena.

2.

Den allmänna reaktionen mot förmyndartiden och dess medelförvaltning, som främst kännetecknas av förmyndarräfsten och reduktionen, kom även att draga in de skånska godsförhållandena i diskussionen. Att vinna de av danska undersåtar ägda skånegodsen var icke längre nog; godsen borde helst tillfalla kronan. I det sammanhanget riktades även intresset på sjättepenningen.

Impulsen till en räfst utgick emellertid icke i detta fall från någon av de centrala kommissionerna; den kom i stället från Skåne. Under de första dagarna av augusti 1681 uppehöll sig Karl XI i Karlshamn. Under detta sitt första besök i de nyvunna provinserna efter kriget mottog han så gott som alla ledande män inom olika områden av förvaltningen, och de beslut, som fattades, blevo av mycket stor betydelse för den fortsatta utvecklingen i landskapen. Generalguvernementetskamreraren Jöran Pihlman (Adlersten) inlämnade vid

---

¹ Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll 1664, s. 388.

tillfället ett omfattande memorial med förslag till reformer på många olika områden ¹. I detta memorial, som kom att utgöra grunden för en stor del av de följande åtgärderna på det ekonomiska området i skånelandskapen, påpekades även det stora ekonomiska avbräck, som kronan lidit genom sjättepenningens slopande vid handeln med frälsegods.

Den kungliga resolutionen på Adlerstens memorial följde ifråga om sjättepenningen hans anvisningar. Avgiften borde införas på nytt. Men intresset riktade sig även och i första hand på frågan, hur man skulle kunna få ersättning för vad som gått förlorat under förmyndartiden genom 1665 års resolution. Uppmärksamheten vändes helt naturligt i första hand mot dem, som förorsakat sjättepenningens slopande; »KM förnimmer fast ogärna, att uti dess minorennetet den sjättepenningens avgift . . . är för en eller annans där under varande fördels skull vorden eftergiven, KM till en stor skada, vilken billigt bör hos dem, som härtill varit vållande, åter-sökas». Man hade emellertid möjlighet att ännu utkräva något direkt av säljarna. Så var fallet i den mån de svenska köparna icke hunnit betala hela köpeskillingen till sina danska säljare. De förstnämnda borde nu förbjudas att betala »så mycket, som på vår rättighet vid vart och ett gods efter köpeskillings kvanto sig belöper» ².

Karlshamsresolutionen hade således till följd sjättepenningens förnyade införande i skånelandskapen i dess gamla utsträckning. Men den inskränkte sig icke endast härtill, utan principiellt hade uttalats, att man skulle försöka få tillbaka vad som gått förlorat genom regeringens resolution 1665. Vi ha alltså att ta hänsyn dels till den omedelbara verkan av, att sjättepenningsavgiften införts igen, och dels till räfstepolitiken efter förlorade sjättepenningar. Den sistnämnda har helt naturligt satt de flesta spåren i officiella handlingar, och den skall också först bli föremål för behandling.

¹ Underdånigt memorial angående landet Skåne 1/s 1681, gen. guv:s skr. till KM, RA.

² KM till Ascheberg 6/s 1681, RR.

3.

Räfsten efter förlorade sjättepenningar kom av olika orsaker att draga långt ut på tiden. Man har till en början icke varit på det klara med de principer, efter vilka den borde bedrivas. Åren 1681—83 äro dessutom kännetecknade av, att den svenska regeringen gått ytterligt försiktigt fram vid genomförande av de reduktioner och revisioner, som beslutats i Sverige, gentemot den dansk-skånska adel, som avlagt ed till svenska kronan. Det var nämligen av betydelse att ha denna adels stöd vid genomförandet av den kyrkliga uniformiteten och införandet av svensk lag, allra helst som den svenska taktiken gick ut på att förmå de skånska ständerna att »frivilligt» anhålla härom¹. Den främste målsmannen för denna återhållande tendens har generalguvernören i Skåne, Rutger von Ascheberg, varit.

Det torde vara skäl att dröja något vid dennes och hans närmaste medarbetares personer vid tiden för karlshamns-resolutionens tillkomst.

När Rutger von Ascheberg efter Gyllenstiernas död 1680 utnämndes till generalguvernör över Skåne, Halland och Bohuslän, hade han bakom sig en lång krigarbana. Av den civila förvaltningen i Sverige hade han egentligen endast erfarenhet från sin ställning såsom generalguvernör i Bohuslän-Dal åren 1678—80. Men hans egenskap av godsmagnat och hans stora intresse för jordförvärv har tillåtit honom att lätt sätta sig in i åtminstone vissa delar av den ekonomiska politiken². Han hade också energi och pliktrogenhet nog

¹ Sålunda har avsikten, att den 1680 beslutade reduktionen skulle drabba även skånelandskapen, omsorgsfullt hållits dold, medan alla förberedande åtgärder vidtagits i hemlighet. Om politiken att förmå ständerna att anhålla om uniformitet i andlig och världslig lag se Almquist, Svensk rätts införande i de under 1600-talet med Sverige inkorporerade danska och norska provinserna, Svensk juristtidning 1934, s. 3 ff., Kjällerström, Till frågan om Skånelandskapens kyrkliga försvenskning, Kyrkohistorisk årsskrift 1938, s. 323 f. Om adelns antagande av uniformiteten nedan, s. 52.

² Se om Aschebergs jordförvärv i Bohuslän C. O. Arcadius, Bidrag till de Aschebergiska godsens historia, Bidr. till Göteborgs och Bohusläns historia II, s. 235 ff.

att ganska grundligt lära känna de skånska förhållandena. Sin verksamhet som generalguvernör i skånelandskapen började han i viss motsättning till Johan Gyllenstiernas enligt hans mening alltför brådstörtade uppbyggnadsprogram¹. Ascheberg har velat gå fram med lämpor gentemot den danska adeln i Skåne. Mera uppseendeväckande och omfattande räfster borde undvikas. Man är böjd att uppfatta den karakteristik, han gav av biskop Hahn vid dennes avgång såsom en egen programförklaring: »Kunnandes jag betyga, att han vid uniformitetsväsendet här nedre har varit en mycket flitig och bekväm man och att han med sin saktmodighet mycket mera utträttat än med force kunnat bringas till väga»². Med Aschebergs modesta försvenskings- och reformprogram överensstämmer, att han icke stod i någon principiell motsättning till den danska adeln i Skåne. Med en del av denna adel har han från början av sin generalguvernörstid sökt komma på förtrolig fot, och han har även utnyttjat den i sina privata godsaffärer³. Det gäller framför allt om bröderna Magnus och Arild Swab samt om Barnekowarna, av vilka Kjeld Christoffer 1691 blev generalguvernörens svärson, sedan han 1688 rekommenderats till svensk officersbeställning. Förbindelser med dansk adel hade även den Ascheberg närstående generalmajoren och vid olika till-

¹ Då Ascheberg undanbad sig förordnandet att fortsätta Gyllenstiernas verk i Skåne, skedde det bl. a. med motiveringen, att det »fordras goda krafter till att utföra den metode, som herr Gyllenstierna uti hertigdömet Skåne . . . efterlämnat». KM föranleddes att modifiera sin order dithän, att meningen icke varit, »att I skulle vara obligerade de desciner, som sal. Johan Gyllenstierna där nedre uti ett och annat för händer haft att fullända, utan fast heller allt detta därhän moderera, som I det efter tidernas förändring görligit och för Oss och riket nödigt och nyttigt varde finnandes» (Ascheberg till KM ⁹/₇ 1680, gen. guv. över Bohuslän-Dal till KM, RA, KM till Ascheberg ¹³/₇ 1680, RR).

² Ascheberg till KM ²⁷/₉ 1687, gen. guv:s skr., RA.

³ Magnus Swab hade exempelvis fungerat som mellanhand, då Ascheberg 1680, omedelbart efter sitt tillträde till gen. guv., låg i underhandlingar om inköp av Bäckaskog från Ove Ramel (Lybecker till Ascheberg ⁹/₁₂ 1680, gen. guv:s kanslis arkiv, brev till Ascheberg 1680, LLA, Ascheberg till Lybecker ²¹/₁₂ 1680, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA).

fällen t. f. generalguvernören Friedrich von Buchwald. Av sleswig-holsteinsk börd hade han kommit till landet med drottning Hedvig Eleonora 1654. År 1688 bortgifte han sin dotter med dansken Arvid Trolle, som kort dessförinnan tagit avsked ur dansk tjänst för att övergå i svensk. Ascheberg liksom Buchwald ha till varje pris velat bibehålla goda relationer till en del av den danska adeln. Det gällde att icke genom alltför brådstörtade reformer eller genom tillämpningen av Karl XI:s räfstepolitik i Skåne skapa ett organiserat och enhetligt motstånd. Å andra sidan har generalguvernören hänsynslöst slagit ned oppositionella element och skruppelfritt arbetat för så väl kronans som sina privata syften.

En helt annan hållning än generalguvernören intog hans kamrerare Jöran Adlersten. Han hade utnämnts till sin tjänst i samband med att Johan Gyllenstiernas ekonomiska reformer i Skåne beslutats. Dessförinnan hade han bl. a. varit generalbokhållare i Kammarkollegium¹. Utnämningen var säkerligen mycket betingad därav, att han bedrivit sina matematiska och ekonomiska studier i Lund och Köpenhamn och därför kunde beräknas känna till de speciellt danska och skånska förhållandena². I själva verket kom han att bli den skånska reduktionens teoretiker, och även bakom de betydelsefulla kamerala reformerna på 1680- och 90-talen kunna vi spåra hans initiativ. Av stockholmsk borgar-släkt utgör han en typisk representant för den ämbetsmannadel, som via kammaren eller räfstekommissionerna arbetade sig upp till betydelsefulla positioner under Karl XI:s envælde. Hans hänsynslösa ärelystnad, opålitlighet och häftiga lynne bragte honom omedelbart i motsättning till generalguvernören. Såsom radikal förkämpe för räfstepolitiken bevarade han likväl alltid konungens gunst.

Med tanke på den principiella motsättningen mellan Ascheberg och Adlersten är det icke utan sin betydelse, att

¹ RR 4/12 1679.

² Sköldebrevet 17/s 1681, RR.

den förre på grund av sjukdom var förhindrad att delta i karlshamnsmötet. De män, som här dikterade besluten, voro i stället Erik Lindsköld, Adlersten samt dennes svåger, Knut Hahn.

I Aschebergs frånvaro framlämnade Adlersten på mötet i eget namn det omfattande memorial, där även frågan om sjättepenningen togs upp. Han har sedermera också tillskrivit sig äran av att ha varit den förste, som »påminnelse gjort om sjättepenningens observerande»¹. Vi ha ingen anledning att betvivla hans prioritetsrätt. Men Aschebergs reaktion inför den utverkade kungliga resolutionen i denna punkt liksom i flera andra har kanske icke varit i allo angenäm för kamreraren, även om han kunde trösta sig med ett adelskap såsom tack för sina insatser på mötet².

Vi ha inga direkta upplysningar om generalguvernörens reaktion gentemot den av Adlersten utverkade resolutionen. Men den behandling, som Adlerstens svåger, Knut Hahn, rönt på grund av den resolution, han samtidigt utan Aschebergs hörande utverkade, kan ge ledning. Han tadelades av generalguvernören för sitt tilltag att utverka kungliga resolutioner utan att först framföra sina önskemål vid generalguvernementet. Biskopen, som ursäktade sig med Aschebergs sjukdom och KM:s påminnelser, »att jag forderligst skulle ingiva vad jag hade till att söka», fick sända den kungliga resolutionen till Malmö, där den av sekreteraren Schantz föredrogs för generalguvernören. Det skedde, sedan Hahn förklarat, att han icke meddelat någon resolutionens innehåll och att därför ingenting hindrade, att de delar, Ascheberg funno olämpliga att bringa till utförande, ströks³.

¹ Konc. till memorial ²⁸/₆ 1686, gen. guv:s kanslis arkiv, LLA. Se om detta memorial även nedan, s. 55.

² Sköldebrevet ¹⁷/₈ 1681, RR.

³ Hahn till Ascheberg ²⁴/₉ och ²⁹/₉ 1681, till gen. guv:s sekreteraren Schantz od. (24/9?) 1681, konc., LDA. Jfr Cavallin, Lunds stifts herdaminne I, s. 87. Efter mötet tackade Hahn däremot Erik Lindsköld för den utverkade resolutionen (Hahn till Lindsköld ²⁹/₉ 1681, konc., LDA). Hahns memorial ²/₈ 1681 (Lunds Konsistorii skrivelser till KM, RA) är försett med

Karlshamnsresolutionen ifråga om sjättepenningen har — på ett undantag när, som nedan skall beröras — icke medfört några åtgärder från generalguvernörens sida. Den mera bestämda kungliga order, som kom den 24 februari 1683¹, lämnades även, så vitt vi kunna se, obeaktad vid generalguvernementet. Detta har av allt att döma skett med KM:s goda minne. Ordern har nämligen kommit till under Aschebergs personliga uppehåll i Stockholm efter bevistandet av 1682—83 års riksdag. Under detta uppehåll hade även tillvägagångssättet för att förmå den skånska adeln att antaga uniformiteten bestämts, och på en lantdag efter generalguvernörens återkomst har man i detta avseende nått sitt syfte². Det förhåller sig troligen så, att Ascheberg vunnit KM:s och Erik Lindskölds tysta medgivande till att den utmanande åtgärd, som sjättepenningsräfsten onekligen var, skulle sättas igång först när han ansåg tiden lämplig. Under året 1683 bragtes adeln att antaga uniformiteten. I mars 1684 följde en ny kunglig befallning om sjättepenningsräfsten med begäran om besked och resultat med det snaraste³. Det hette, att eftersom ingenting hörts av om rannsakningen, »så förorsakas Vi Våre förre order till Eder därom härmed i nåder att iterera med nådig vilje och befallning, att I efter bem:te Vårt brevs lydelse låter sådan rannsaking och undersökande utan uppehåll verkställas, om det icke allaredan skett är». Det är av allt att döma ingen tillfällighet, att vid samma tidpunkt en annan, sedan länge planerad räfst, re-

---

resolutioner med Lindskölds hand. KM:s resolution tryckt av Wallquist, *Ecclesiastique samlingar V—VII*, s. 189 ff.

¹ KM till Ascheberg ^{24/2} 1683, gen. guv:s kanslis arkiv, kungl. brev, LLA, kontrasignerat av Lindsköld. Vid samma tid har order om rannsaking utgått till Hans Wachtmeister för Blekinges vidkommande. Gynther, *Blekinges historia*, s. 163.

² Aschebergs memorial ^{12/10} 1682, gen. guv:s skr., RA, KM till Ascheberg ^{27/11} 1682, RR, KM till Ascheberg ^{24/5} 1683, gen. guv:s kanslis arkiv, kungl. brev, LLA, med tack för det goda arbetet på lantdagen.

³ KM till Ascheberg ^{8/3} 1684, gen. guv:s kanslis arkiv, kungl. brev, LLA.

duktionen av de danska donationerna i Skåne, mot Aschebergs vilja blev beslutad att kungöras ¹.

Även om sjättepenningsräfsten icke på samma sätt som reduktionen riktade sig mot de beedigade skånska adelsmännen, tyda de nämnda omständigheterna på, att generalguvernören helst velat ha den uppskjuten. Å andra sidan torde den intensifierade räfstepolitiken i Skåne för KM:s vidkommande ha influerats av det spända förhållandet till Danmark 1683—84 ². Verkan härav har för de skånska provinsernas vidkommande varit dubbel; ett forcerat arbete för att förmå de skånska ständerna att antaga uniformiteten, en hårdare framfart — delvis i repressaliesyfte — mot den adel, som innehade jordagods i Skåne men som förblivit danska undersåtar.

4.

Det första steget i räfsten efter förlorade sjättepenningar måste bliva att förteckna alla de köp, byten och förpantningar, som ägt rum under Skånes svenska tid, samt notera köpeskillingarnas storlek. Källorna utgjorde härvid tingsprotokollen, eftersom så länge dansk lag varit rådande alla godstransaktionerna där införts. Det var därför helt naturligt, att de förberedande rannsakingarna och excerperingsarbetet lades i händerna på de judiciella myndigheterna.

Redan på hösten 1681 hade generalguvernören givit order till landsdomaren och landstingssekreteraren att ur landstingsprotokollet avskriva alla där införda adliga köp och pantsättningar ³. Åtgärden har emellertid endast haft karaktär av en förberedande, icke officiell undersökning, och något vidare har icke företagits. Enligt de kungliga befallningarna av 1683 och 1684 skulle emellertid general-

¹ Impulsen till reduktionen gavs av Lindsköld ⁷/₄ 1684; kanslianteckning på lös lapp bland gen. guv:s skr. 1684, RA.

² Om förhållandet mellan Sverige och Danmark se Rudelius, Sveriges utrikespolitik 1681—84, Uppsala 1942.

³ Ascheberg till landsdomaren Ulf Bonde ²⁶/₁₀ 1681, till landstingssekreteraren Sven Kråka ¹/₁₁ 1681, till tullskrivaren Peter Johansson ¹²/₁₁ 1681, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA.

guvernören ge order till borgmästare och råd i städerna samt häradshövdingarna på landsbygden att noga undersöka, vilka personer och familjer, som flyttat ut, sedan landet blev svenskt, vad de sålt, om sjättepenningen erlagts och om icke till äventyrs de personer, som rest från landet, hade kvar någon egendom eller pretention i Skåne, som kunde läggas under beslag. Att det var godsköpen, som i första hand intresserade, förorsakade, att det i det kungliga brevet underströks, att rannsakingen skulle göras »särdeles på landet».

I anledning av det kungliga brevet 1684 och Aschebergs härav förorsakade order av den 15 mars samma år ha magistrater och häradshövdingar under den följande tiden varit sysselsatta med rannsakningsarbetet¹. I detta engagerades snart även befallningsmännen². Ledningen och kontrollen låg i händerna på generalguvernören och kamreraren Adlersten.

KM fick emellertid besked om, att rannsakingen gjordes ofullständigt. I maj 1686 underrättades konungen, »som skulle där nedre icke vara så noga och fullkomligen undersökt om Vår tillstående riktighet av den sjättepenningen utav allt arv och gods, som förfaller i främmande händer utom Vårt rike, som sig bör och Vår tjänst och intresse det fordrar». KM planerade därför, att ledningen av arbetet skulle läggas i händerna på justitiepresidenten i Malmö, Johan Gyllenpalm, »såsom väl kunnig och bekant där nedre i landet». Innan fullmakt utfärdades för denne, inhämtades emellertid Aschebergs yttrande om den projekterade instruktionen³. Det visade sig också sedermera, att KM varit rätt informerad

¹ Se Ascheberg till häradshövdingarna Ankar, Ulf och Mentz ²/_s 1684, till Schönleben ⁸/_s 1684, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA.

² Ascheberg till befallningsmännen ¹/₁₀ 1684, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA, bef. mannen Hybener till Ascheberg ¹/₁₁ 1684, gen. guv:s kanslis arkiv, skrivelser från befallningsmän 1684, LLA. I anledning av den förnyade kungliga befallningen företogs också den första sekvestrationen. Hille Rosenkrantz' byte Eriksholm och Näs (Trolleholm och Trolleån) från Knut Tott 1680 och 1682 gav anledning härtill (Ascheberg till Hille Rosenkrantz ¹⁶/_s 1684, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA och Danica, RA, se nedan, s. 61).

³ KM till Ascheberg ²⁵/_s 1686, RR. Aschebergs memorial, odat. och utan underskrift, Topographica 627, RA.

om rannsakingarnas bristfällighet. Av de inlämnade rapporterna kunde nämligen icke utläsas »varken själva kvantumet av det som ärvt är, ej heller av de försålde godsens kapitalerna av köpeskillingen, mindre vilka egenteligen varit de gods, som äro utbytte emot jämgott vederlag under främmande herrskap, ej heller tiden enär sådant är skett, så att man där utav först måtte kunna debitera Oss och kronan sjättedelen av kapitalet och sedan själve räntan ifrån den förfallne tiden till dato»¹.

Av allt att döma var det Gyllenpalm själv, som hos KM upplyst om ofullkomligheten och framhållit sin egen lämplighet till den fortsatta rannsakingen². Å andra sidan var det ganska självklart, att Ascheberg till varje pris skulle försöka undvika, att ledningen av räfsten lades i andra händer. Så inträffade den sällsynta händelsen, att generalguvernören och Adlersten inledde samarbete. Inför den förstnämndes kort därpå inträffade avresa till konungen har kamreraren utarbetat ett förslag till memorial, i vilket det hette, att Gyllenpalm skulle vara fullkomligt oförmögen att ensam handha hela verket. I stället borde nya och utförligare instruktioner utfärdas för magistrater och häradshövdingar. Deras rannsakingar borde sedan genomses av Adlersten, som därtill var mycket lämpligare än Gyllenpalm. Han var dessutom den förste, som gjort påminnelse om sjättepenningen, och han borde därför också »som förste autor av denne saken» få granskningen av akterna sig anförtrodd³. Adlersten fick vid generalguvernörens avresa löfte om befordran⁴. Han

¹ Instruktionen 17/1 1687, RR.

² Man får kanske en antydning om på vilken väg Gyllenpalm kommit med i diskussionen, då man vet, att han stod i vänskapförhållande till kamrarrådet Joel Gripenstierna (Gyllenpalm till Nils Bielke 23/10 1683, Bielkesamlingen, RA).

³ Ascheberg till KM 28/6 1686 (renskrivet koncept av Adlerstens hand), gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA.

⁴ Adlersten till Ascheberg 19/7 1686, gen. guv:s kanslis arkiv, diverse personers brev, LLA. Det var icke första gången en befordran för Adlersten var på tal. Så hade varit fallet redan under stockholmsriksdagen 1682 (Isac Larsson Stiren till Ascheberg 17/12 1682, gen. guv:s kanslis arkiv, skrivelser från ämbetsmän och enskilda, LLA). Att en rekommendation av Ascheberg

fick även order att hålla sig beredd att avresa till Stockholm, sedan Ascheberg hos KM förberett ärendet ¹.

Under sitt personliga uppehåll hos Karl XI på Kungsör under juli—augusti 1686 utverkade Ascheberg, att Gyllenpalm avfördes från diskussionen. Samtidigt föreslog han vissa kompletteringar av den projekterade instruktionen för Gyllenpalm, som nu i stället skulle komma att gälla för magistrater och häradshövdingar ². Sedan frågan sålunda förberetts, avgick order till Adlersten att bege sig till Stockholm ³. Ärendet remitterades till Kammarkollegium, där förslag till ny instruktion skulle uppsättas ⁴. Av någon anledning kom frågan först i förbigående att diskuteras i Reduktionskommissionen, där den drogs upp av Adlersten och av Ascheberg. Man konstaterade emellertid, att det var en kammarsak, varför Kammarkollegium fick uppsätta förslag till instruk-

---

för hans kamrerare icke vittnade om ett gott förhållande till denne, framgår med all tydlighet av en skrivelse från generalguvernören till kammarrådet Lindhjelm ^{21/9} 1689 (gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA). Ascheberg ber Lindhjelm rekommendera Adlersten till överkommissariatet vid amiralitetet, »ty han gör mig mitt ämbete alltför svårt». Rekommendationen borde dock framföras så, att icke någon »kunde inbilla sig, att jag för egen kommoditet sökte bliva honom kvitt».

¹ Adlersten till Ascheberg ^{9/8} 1686, gen. guv:s kanslis arkiv, diverse personers brev 1686, LLA.

² Aschebergs memorial ^{17/8} 1686, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA. Memorialet har icke påträffats i original. Möjligt är därför, att det endast framförts muntligt. Att det på något sätt meddelats KM, framgår därunder, att det i huvudsak kom att ligga till grund för den fortsatta utvecklingen. Om Aschebergs avresa och ankomst till Kungsör se Karl XI:s almanacksanteckningar, ed. Sune Hildebrand, s. 119 ff., Karl XI till Ascheberg ^{1/7} 1686, Handlingar rörande Skandinaviens historia 6, s. 66 f. Efter framställning av Ascheberg om att Gyllenpalm måtte beordras att resa tillbaka till Malmö, eftersom han där mycket försummat sitt ämbete, utgick kunglig befallning till denne att omedelbart bege sig iväg (Ascheberg till KM ^{10/8} 1687, gen. guv:s skr., RA, KM till Gyllenpalm ^{17/8} 1687, RR).

³ ^{26/8} mottog Adlersten generalguvernörens order av ^{20/8} och reste omedelbart (Adlersten till Ascheberg ^{26/8} 1686, gen. guv:s kanslis arkiv, diverse brev 1686, LLA, Buchwald till Ascheberg ^{29/8} 1686, gen. guv:s kanslis arkiv, guvernörers etc. brev 1686, LLA).

⁴ KM till Kammarkollegium ^{31/9} 1686, RR.

tion¹. Så skedde också den 10 januari 1687, även nu i närvaro av Ascheberg och Adlersten². Det är troligen den sistnämnde, som givit de teoretiska direktiven.

I överensstämmelse med Kammarkollegii betänkande utfärdades den utförliga instruktionen den 17 januari, samma dag, som instruktionerna för den kombinerade skånska reduktions- och indelningskommissionen förelågo³. Instruktionen, som kom att ligga till grund för häradshövdingarnas och magistraternas slutliga rannsaking, fastställde i detalj, huru arbetet skulle försiggå: »Skole de göre sig väl och fullkomligen underrättade om alle de, som bo utrikes och hava fått något arv här inne uti KM:s rike så i städerne som å landet, 1) efter vem 2) vad tid och huru stort kapital i löst eller fast, antecknandes sådant på det nogaste, citerandes samt avhörandes vid alle mål de anhörige». Detsamma gällde om byten och köp. Anstalter skulle också vidtagas för att innestående sjättepenningar skulle kunna utkrävas, »på det enär en sådan exakt rannsaking inkommer, KM fullkomligen må kunna sluta huru stort kvantum så till capitaler som intresser hos en eller annan i desse mål av KM:s sjättedel ännu är behållen och hos vem den innestår, som ock huru den sedan lagligen bör utmätas och fullgöras». För att detta skall vara möjligt, »så måste ock granneligen rannsakas, vilka familier äre av landet och städerne alldeles bortflytte, på vad tid, huru stort kvantum de med sig bragt av riket, eller om de något kvarlämnat och till vem».

Understundom var undersökningen emellertid icke så enkel, att det gällde att endast räkna ut sjättepenningen av det försålda godset, eftersom »adelen uti ovanber. provincier så väl som i Danmark befinnas hava haft den vanan, att de uti köpebrevet förteget själve köpesumman och i stället allenast infört, att de fullkomligen voro förnöjde och betalte». När på grund härav ingen skriftlig upplysning om

¹ Reduktionskommissionens protokoll ⁶/₁₂ 1686, KA. Jfr veckorapporten till KM ⁶/₁₂, Reduktionskommissionen till KM ⁶/₁₂ 1686, RA.

² Kammarkollegii protokoll ¹⁰/₁ 1687, KA.

³ Gen. guv:s kanslis arkiv, kungl. brev, LLA.

köpesummans storlek stod att uppbringa, skulle man i stället räkna ut, »huru många tunnor hardt korn själva godset sig må bedraga och sjättepenningen där efter uträknat varda». I tvistiga fall hade häradshövdingarna att korrespondera med generalguvernören, som i sin tur skulle rådfråga KM och Kammarkollegium.

Sedan Ascheberg i början av mars 1687 återvänt till sitt generalguvernement, har det officiella påbudet om undersökning utgått¹. Under loppet av 1688 ha häradshövdingarnas rannsakingar strömmat in och av generalguvernören översänts till KM², varefter de påföljande år remitterades till Kammarkollegium för granskning och vidare beslut³.

Därmed var första ledet i revisionsarbetet slutfört. Man hade fått alla köp, byten och arvssaker under perioden 1658—1681 samlade. Det gällde nu att förfärdiga räkningar och att inkräva de belopp, som enligt uträkningarna borde erläggas.

5.

Under hela den tid, undersökningen pågått, hade spörsmålet, huru långt man skulle utsträcka räfsken och vem som skulle drabbas av den, varit i hög grad aktuellt.

Utgångsläget var i stort sett följande. Den 21 februari 1665 hade den svenska förmyndarregeringen upphävt sjättepenningsavgiften vid försäljning av adliga gods. Då Karl XI förklarade förmyndarregeringens resolution för ogiltig, innebar detta, att alla godsaffärer mellan dansk undersåte och svensk eller mellan tvenne danska undersåtar inbördes un-

¹ Ascheberg till KM 7/3 1687, gen. guv:s skr., RA, Aschebergs plakat om sjättepenningen s. d., till landshövdingarna Schönleben och Tungel 10/3 1687, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA.

² Ascheberg till häradshövdingen Anders Klein 30/11 1688, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA, där han omtalar, att alla andra häradshövdingar lämnat in sina rannsakingar, varför Klein får skylla sig själv, då Ascheberg denna dag sänder de inkomna rannsakingarna till KM.

³ KM till Kammarkollegium 22/4 1689, RR. Rannsakingarna äro samlade i volymen »Häradshövdingarnas inkquisitioner i Skåne och Halland angående sjättepenningen», Oordnade reduktionshandlingar, KA.

der tiden från nämnda datum till 1681 retroaktivt eventuellt kunde bliva underkastade sjättepenningsavgiften med ränta på ränta från tiden för affärens avslutande. Det gällde icke endast formella köp utan även förpantningar och arv. När sjättepenningen slopats 1665, var det givetvis icke endast köparen eller säljaren, som tjänat härpå, utan i allmänhet båda parterna, eftersom godsen kunde säljas billigare, då ingen sjättepenning skulle erläggas. Men en omständighet har från början spelat en betydelsefull roll: den säljande parten var alltid dansk undersåte. Det låg i sakens natur, att man från svenskt håll i första hand skulle försöka se till, att denne fick betala.

Den rättsliga diskussionen kom helt att röra sig kring giltigheten av 1665 års beslut. Man kunde ställa sig på den ståndpunkten, att detta beslut hade rättsgiltighet under förmyndartiden 1665—72 men att det såsom icke bekräftat av Karl XI upphört att gälla sistnämnda år. Med en sådan tolkning skulle följaktligen sjättepenningsräfsten inskränkas till tiden 1672—81. Men man kunde också göra gällande, att 1665 års resolution hade tillkommit på grund av falska förespeglingar och alltså redan från sin tillblivelse var olaglig. Räfsten borde då utsträckas till hela perioden 1665—81 utan att någon hänsyn togs till året för Karl XI:s myndigblivande.

Från början har man principiellt valt den sistnämnda utvägen. I resolutionen 1681 hette det, att förmyndarregeringens beslut 1665 tillkommit »för en eller annans där under varande fördels skull» och att den uteblivna sjättepenningen »billigt bör hos dem, som härtill varit vållande återsökas». Samma princip uttalades ännu tydligare i 1683 års kungliga brev om sjättepenningsräfsten; KM hade förnummit, »att adelen uti Skåne på ogrundat berättelse uti Vår minorennet utverkat sig en resolution . . som skulle de vara därför fria». I brev till den svenske e. o. envoyén i Köpenhamn, Lejonclou, på nyåret 1685 fasthöll KM vid samma ståndpunkt, »att den uti Vår minderårighet av dåvarande regeringen anno 1665 givne resolutionen, som de mena sig hava en fast stöd utav, uppå en orätt grund och be-

redelse utverkad är, löpandes tvärt emot själve klare lagen och praxin; varandes således en olag och icke lag, eftersom den icke heller av Oss vid Vårt anträde till regementet förmedelst Vårt gillande och stadfästelse någon styrkio vunnit haver, utan vilken stadfästelse alle sådane i Våre omyndige år givne resolutioner ingen laga kraft have, ej heller Vi till dem på något sätt kunna kallas bundne vara»¹.

Konsekvensen av att 1665 års resolution förklarades för ogiltig såsom tillkommen på grund av falska uppgifter, borde vara, att de, som lämnat dessa uppgifter eller över huvud taget utverkat resolutionen, borde krävas på vad kronan förlorat. Att så skulle bliva fallet, antyddes också av de ovan citerade uttalandena 1681 och 1683. Resolutionen 1665 hade utverkats av den adliga representationen från Skåne på riksdagen 1664. Det var alltså formellt — men också bara formellt — de beedigade danska adelsmännen, som voro de skyldiga. Givet är också, att dessa hade intresse av sjättepenningens slopande, nämligen i den mån de köpte gods i Skåne av sina ståndsbröder och forna landsmän i Danmark samt — såsom ovan framhållits — indirekt i fråga om arv. I samband med räfsten har man från svenskt håll även erinrat sig att Tottarna vid resolutionens utverkande voro i Stockholm »och mest drevo därpå»². Såsom tidigare betonats var emellertid sjättepenningens slopande 1665 framför allt resultatet av den politik i Skåne, som gick ut på förvärv av så mycket danskt adelsgods som möjligt åt svenska köpare. Vad de beedigade danska adelsmännen sade eller önskade har förvisso betytt föga.

Men med denna utgångspunkt skulle så gott som genomgående köparna, icke säljarna, komma att göras ansvariga, för såvitt icke skulden i sista hand föll på förmyndarregeringen. De danska undersåtarna, som sålt gods, hade icke formellt någon del i 1665 års resolution. Endast de danska adelsmän, som 1664—65 varit svenska undersåtar, men som i samband med kriget gått över till Danmark, kunde ställas

¹ KM till Lejonclou 14/1 1685, Danica, RA.

² Lejonclou till KM 6/1 1685, Danica, RA.

till ansvar. Det gällde framför allt Tottarna. Emellertid har man hela tiden utgått ifrån, att det i första hand var de danska säljarna, som skulle krävas på de sjättepenningar, som gått förlorade genom köpen på 1660- och 1670-talen. I resolutionen 1681 hette det, att de svenska köpare, som ännu icke erlagt full köpeskilling till sina danska säljare, skulle förbjudas att erlægga det resterande, av vilket sjättepenningen skulle tagas. I ordern till generalguvernören 1683 ingick befallningen att undersöka, om icke de personer och familjer, som avrest till Danmark, till äventyrs hade kvar någon egendom eller fordran i Skåne, som kunde konfiskeras.

Av realpolitiska skäl har man således från början tänkt sig räfsten ensidigt riktad mot de danska säljarna. Först i andra hand och om dessa icke hade egendomar eller fordringar i Skåne, som kunde läggas under beslag, skulle räfsten drabba de svenska köparna. Innan denna möjlighet diskuteras, torde det emellertid vara lämpligt att dröja vid reaktionen mot räfsten från såväl danskt som svenskt håll.

Att den danska adeln skulle reagera kraftigt, var ganska självklart. Det var stora värden, som stodo på spel för dem, som fortfarande hade besittningar i Skåne. Man kan lätt föreställa sig konsekvenserna, om man antar, att en dansk adelsman 1665 försålt en egendom i Skåne för en köpeskilling av 6000 d. s. med tanke på, att ingen sjättepenning skulle erläggas, och sedan på 1680-talet kräves på 1000 d. s. med ränta på ränta under den mellanliggande tiden. Någon större förtjänst på affären kunde det näppeligen bliva.

Reaktionen tog sig först uttryck på diplomatisk väg. Impulsen gav sekvestrationen av det av Knut och Tage Tott 1682 till fru Hille Rosenkrantz bytta Trolldenäs 1684¹. Det var alltså en transaktion, där båda parterna voro danska undersåtar. Geheimerådet Knut Tott, som även för egen räkning hårt skulle komma att drabbas av sjättepenningsräfsten², klagade hos den danske konungen, och hela räfstens

¹ Se t. ex. Ascheberg till Hille Rosenkrantz ¹⁶/₅ 1684, gen. guv:s kansli arkiv, konc., LLA.

² Se Ljunggren, Skånska Herregårdar: Knutstorp.

berättigande togs upp till diskussion via beskickningarna i Köpenhamn och Stockholm. Man har gjort framställningar såväl hos den svenske envoyén i Köpenhamn, Lejonclou, som genom den danske envoyén i Stockholm, Stockflet¹.

Den argumentation, som anfördes från danskt håll, var formellt stark nog. Man åberopade givetvis resolutionen 1665 och framhöll, att denna icke ändrats förrän genom det kungliga brevet den 19 juli 1682, då sjättepenningen officiellt införts igen². Denna invändning hade förutsetts från svenskt håll, och redan 1683 hade man ju motiverat ogiltigheten av 1665 års resolution därmed, att den tillkommit genom falska uppgifter från den skånska adelns sida. Men danskarna hade en icke förutsedd trumf på hand. Man hävdade, att resolutionen 1665 stadfästas av Karl XI genom traktaten i Lund 1679 § 13, där det hette, att såväl danska som svenska undersåtar »alle samt och synnerligen, så väl som deras arvingar och de därtill berättigade äro, skole hava fullmakt där sammastädes (d. v. s. i Skåne) sine gods avhända, besitta, bruka och nyttia med alle de rätter och friheter, som dem för detta kriget tillkommit hava . . . .»³. Motiveringen var riktig och ofrånkomlig. Lejonclou blev också svarslös, och han hade klart för sig, huru denna formulering i lundatraktaten kommit till: om icke detta stadgande hade funnits, så hade det icke varit det ringaste tvivel om, att »de ovägeligen måste avlägga den sjättepenningen, efter som här brukeligt har varit allt ifrån Christiani quarti tid och än practiseras. Jag kan ock icke rättare påminna mig, än att Totterne då även voro i Stockholm, då resolution utverkades och mest drevo därpå, och som de sedan under kriget avfällige bleve och ginge hitöver, så hava de fuller utan all tvivel givit tillfälle till denne observation hos de danske commissarierne; men att icke den sjättepenningen är bleven då nämnd, synes consilio av de danske vara skett, på det de icke måtte upp-

¹ Lejonclou till KM 22/12 1684, Stockflets memorial 8/12 1684, KM till Lejonclou 20/12 1684, Danica, RA.

² Om brevet nedan, s. 72 f.

³ Danmark-Norges traktater VII, s. 334.

lysa oss och sätta därunder en svårighet, ja nästan omöjlighet hos oss att accordera dem det . . . , låtandes sig benöja att smyga det in under generaltermer . . . ».

Lejonclou kunde ej heller se, huru den svenska kronan skulle kunna hålla fast vid sin ståndpunkt att kräva den danske säljaren. Han förordade därför, att om nu KM på grund av formuleringen skulle finna det nödvändigt att ge efter i det aktuella fallet, Hille Rosenkrantz köp av Tottarna, så borde man »göra en särdeles grace därav och betyga, att EKM av särdeles nåde henne dem eftergäve än att hon jure det pretendera skulle, varigenom EKM likväl solverar apparenzen och giver andra, som om slikt komma att fordra, tillfälle att taga deras recours emlicht och allena av EKM:s clemence och mildhet». Meningen var tydligtvis, att danskarna skulle förledas att i något fall anhålla hos Karl XI om befrielse. Därmed skulle den svenske konungen ha i sin hand ett erkännande från danskt håll, att sjättepenningen lagligen kunde utkrävas. I övrigt framhöll Lejonclou, att den nya danska lagen av 1683 innehöll samma bestämmelse om sjättepenningen som Christian IV:s recess och att adelns gods fortfarande innefattades häri ¹, varpå för övrigt Karl XI fått ett säkerligen välkommet bevis i den danske konungens brev till Jöran Bille, då denne 1682 flyttade över till Skåne och blev svensk undersåte. Denne fick särskild befrielse från sjättepenningen »av de gods och medler, han av riket utför ²», en lättnad, som Bille säkert blivit utan, om man i Danmark kunnat ana den då ännu icke begynta svenska räfsen.

Trots den danska argumentationen och Lejonclous tvekan har emellertid Karl XI:s mening stått fast ³. Någon rättelse på diplomatisk väg har icke stått att erhålla. Det återstod för de danska säljarna att med andra medel och

¹ Lejonclou till Karl XI ⁶/₁ 1685, Danica, RA. Jfr Christian V:s Danske Lov, ed. Secher, s. 714.

² Christian V till Jöran Bille ¹¹/₄ 1682, i flera avskrifter i sjättepenningssakterna.

³ Karl XI till Lejonclou ¹¹/₁ 1685, Danica, RA.

så gott sig göra lät försöka undslippa efterräkningarna. Det gives t. o. m. exempel på att en dansk undersåte sökt komma undan genom att avlägga ed till svenska kronan. Från svenskt håll har emellertid principiellt uttalats, att en sådan försenad övergång icke medförde den önskade befrielsen¹.

De långa förberedande undersökningarna hade emellertid öppnat andra möjligheter att komma undan räfstén. En enkel och utnyttjad metod var att till svenska undersåtar avyttra eller förpanta sina skånska gods så högt, att intet återstod för kronan att ta. — De danska undersåtarnas kapital i Danmark var givetvis oåtkomligt. — Mycket tidigt ha de svenska myndigheterna haft ögonen öppna för denna metod. De ständiga påpekandena och försöken att stävja »missbruket» visa den betydelse, man tillade den. Redan 1682 hade fastslagits, att för framtiden såväl byten som utlägg till kreditorer skulle vara underkastade sjättepenningen². 1685 hade Ascheberg till KM ingivit förslag om, att man borde »utforska rätte egenskapen av de kapitaler, som kunne vara utlånte av KM:s undersåtare i Skåne till någon, som bor på den danske sidan, så ock få säker underrättelse om vad pant, han därför innehade». Ehuru KM insåg, att man därigenom skulle kunna förminska »allehanda uppväxande underslev, eftertänkelige correspondencer och förminskande

¹ År 1689 ansökte Herluf Trolle, vars broder, Arvid, 1686 blivit svensk undersåte, att få avlägga homagium till den svenske konungen (Vice gen. guv. Tungel till KM ¹/₇ 1689, gen. guv:s skr., RA, Herluf Trolle till Tungel ⁵/₈ 1689, gen. guv:s kanslis arkiv, 1689 års diverse brev, LLA, Tungel till Herluf Trolle ¹/₇ 1689, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA). Ärendet remitterades till Kanslikollegium. Här erinrade man sig, att Trolle sökt förskoning från sjättepenningen, och man utgick ifrån, att orsaken till hans sökta övergång var, att han på detta sätt ville komma undan. Man beslöt, att Herluf Trolle »kunde admitteras att avlägga sin ed och bliva undersåtare och att man ej behöfde något nämna om den quaestion angående 6:te pen:es avgift . . . , efter det vore en särskilt sak, som blir ändå i sitt stånd, fast H. Trolle nu efteråt bliver KM:s undersåtare», Kanslikollegii protokoll ¹/₈ och ³/₈ 1690, RA. Trolle har emellertid icke fullföljt sin ansökan, och sjättepenningen har utkrävt i form av konfiskation av hemman under Eriksholm (Trolleholm).

² KM till Ascheberg ¹⁹/₇ 1682, RR. Jfr nedan, s. 72 f.

uti KM:s tillstående riktighet av den sjättepenningen», be-
fanns det likväl betänkligt »och capabelt att förorsaka stor
misstanka på andra sidan». Därför måste man gå mycket
försiktigt fram och i stället tillhålla dem, som hade kapital
i Danmark, att draga dem tillbaka till Sverige¹.

Redan det anförda torde visa, att det var en trafik, som
var mycket svår att effektivt stoppa, och den har också fort-
satt. På hösten 1689 ha de då tillsatta sjättepenningskom-
missarierna genom Ascheberg riktat en förfrågan till KM,
huru man skulle förfara, »när någon utrikes man sitt gods
så högt förpantat, som det kan vara värt, vilket synes vara
skett till att besnilla HKM uti dess riktighet och 6:te pen-
ningens avgift, huru vid sådan händelse procederas skall,
helst när redan för 4 à 5 år och längst tillbaka samma pant
är efter vanligheten vid tingen publicerat och inprotocol-
lerat». Med tidsangivelsen 4 à 5 år ha kommissarierna velat
antydå, att förpantningarna börjat på samma gång som
räfsten. Kammarkollegium, dit ärendet remitterades, hade
svårt att träffa ett bestämt avgörande men kom till ungefär
samma resultat som KM 1685 beträffande de rent förebyg-
gande åtgärderna; att icke mycket var att göra åt saken,
»ty var casus kan hava sina särdeles omständigheter, och
händer ibland, att det minste giver saken ett helt annat sken
och anseende än den eljest utvärtes synes. Men så skulle
vi likväl . . . tycka, att när man vid en sådan lagfaren för-
pantning finner skäl till att praesumerå, det EKM:s höga
rättighet och 6:te penningens avgift vore försnillat, och så-
ledes en annan under varjehanda förment praetension sitter
uti den egendom, EKM med rätta tillhör, därmed då först
lagligen procederas och på lika sätt som här uti EKM:s Svea
hovrätt med åtskillige EKM:s undersåtare skett är om prae-
ferencen disputeras . . . , emedan det eljest skulle föda skade-
lige consequentier av sig, om man på blotta praesumptioner
ville rubba och kullkasta de contracter och avhandlingar,

¹ KM till Ascheberg ²/s 1685, RR.

som längst för detta genom laga medfart och inprotocolleringar äre bestyrkte».

Man ställdes också inför fall, där man misstänkte, att vederbörande i köpekontrakten infört mindre köpeskillning än den, som verkligen erlagts, för att på så sätt komma billigare undan, och kommissarierna satte ifråga, om man icke skulle värdera egendomen och efter värderingen utkräva sjättepenningen. Det var ju en utväg, som anvisats redan i instruktionen den 17 januari 1687 beträffande de fall, då köpeskillningen icke stod utsatt i köpebrevet. Men efter Kammarkollegii utlåtande fann KM liksom i förra fallet nu utvägen betänkelig, eftersom »säljaren haft makt med sitt fräse gods efter eget behag och godtyckio att disponera, anten att bortskänka eller så högt och så ringa, som han kunnat, försälja detsamma; men om man med gode och klare skäl kan bevisa, att mera penningar, än den i köpebrevet specificerade summan innehåller, för godset vore givne och utan landet förde», då bör KM ha sjättepenningen av den summan, som verkligen betalts ¹.

Såväl i ordena om rannsaking till Ascheberg 1683 som gentemot de danska föreställningarna har således från svenskt håll hävdats dels att konungen icke var bunden av förmyndarregeringens resolutioner, dels att resolutionen 1665 utverkats genom falska uppgifter. Genom det förstnämnda argumentet berättigades Karl XI:s åtgärd att upphäva förmyndarregeringens beslut. Genom det andra skapades ett slags moraliskt försvar för åtgärden att återkräva sjättepenningarna från 1665. De uttogos så vitt möjligt av de danska undersåtarna enligt den enkla tolkningen av bestämmelserna om

¹ Ascheberg till KM och Kammarkollegium ^{22/11} 1689, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA, KM till Kammarkollegium ^{3/12} 1689, RR, Kammarkollegium till KM ^{11/12} 1689, KM till Ascheberg ^{21/12}, RR. Såsom exempel på danska repressalieåtgärder må även nämnas, att de danskar, som fått gods konfiskerade för sjättepenningen, vägrade lämna upplysningar om gods, som de sålt till svenskar och som Red. kom. krävde upplysningar om (Beata Elisabet Königs-marck till KM, odat. suppl., avskr. som bilaga till gen. guv:s skr. till KM ^{26/9} 1687, RA).

sjättepenningen, att »om någon vill flytta sin förmågo till utrikes orter, skall den samma vara pliktig sjättepenningen därav att lämna efter sig kvar i landet»¹. Först om vederbörande säljare icke hade egendom eller kapital kvar i Sverige, kom turen till köparen och den förvärvade egendomen. Man hade nämligen ingen möjlighet att få ut något av danska undersåtar, som icke hade egendom kvar i landet. I samma mån som dessa hunno föra ut vad de ägde, ökades risken för dem, som förvärvat skånska jordagods. Följden var att den svenska oppositionen knappast blev mindre häftig än den danska, även om den icke hade möjligheter att ta sig så tydliga uttryck.

Reaktionen mot en generell räfst gjorde sig gällande såväl i Reduktionskommissionen som i Kammarkollegium vid diskussionen om 1687 års instruktion för häradshövdingar och magistrater. I Reduktionskommissionen uttalade Fabian Wrede beträffande regeringens resolution 1665, att den icke har »vigueur och kraft längre än uti kungl. regeringens tid, och sådant är observerat särdeles uti Stora kommissionen». Därför måste man »consiliera resolutionerne och tiderne, så att regeringens resolution av år 1662 haver kraft till år 1665, då de ändrade den förre resolutionen av år 1662. Sedan ifrån år 1665 till år 1672, eller KM:s lyckelige tillträde till regementet. Sedan observerar man fredstiden. Emellertid den, som haver köpt på god tro och kungl. resolutioner, han bör vara säker i förmågo av samma resolutioner, enär köpet är skett förrän resolutionen ändrades, men säljarne böre bliva responsable, såsom ock vid den händelsen, att köparen har tagit evictionen på sig, bör ansvaret komma på köparen själv»². I Kammarkollegium en månad senare tyckte Jakob Gyllenborg det »vara eftertänkeligt, om de skulle graveras med sjättepenningen, som köpt gods de simplici et plano, sedan regeringens brev kom emellan, som då var en lag». Wrede genmälde härtill: »Där man finge säga ex aequo et bono, så vore det en annan sak,

¹ Kammarkollegii relation 1697, s. 78.

² Reduktionskommissionens protokoll 6/12 1686, KA.

men sedan HKM regeringens brev ogillat, så hava vi nu intet mera fria händer, börandes vi allena uppsätta en instruktion»¹.

De anförda replikerna visa, att man har haft fullt klart för sig, vart ett enbart annullerande av resolutionen 1665 förde. Den kom även att drabba dem, som i realiteten utverkat resolutionen, d. v. s. köparna. T. o. m. i Reduktionskommissionen har man ryggat tillbaka för KM:s åtgärd att förklara 1665 års resolution ogiltig med retroaktiv verkan. Fabian Wrede, som i Reduktionskommissionen framfört sådana betänkligheter, har senare i Kammarkollegium konstaterat, att man i detta fall ingenting hade att säga gentemot KM:s ogillande av resolutionen. De återhållsamma uttalandena i Reduktionskommissionen och Kammarkollegium ha tydligt samband med den allmänna reaktionen på 1686 års riksdag mot ytterlighetstendenserna i Karl XI:s räfstepolitik. Ytterlighetstendenserna, som utgingo från konungen närstående kretsar, bl. a. från Lindsköld och Örnghjelm, bekämpades icke minst av Reduktionskommissionen och denna närstående personer. Motsättningen hade i vissa fall funnits långt före 1686 års riksdag.

Ascheberg, som var närvarande vid diskussionen i Reduktionskommissionen och som hade ett privat intresse av denna, hade emellertid under mellantiden av KM fått befrielse från sjättepenningen av de gods, han tillhandlat sig under förmyndartiden och av vilka ingen avgift utgått. I det kungliga brevet betonades, att denna eftergift skedde på grund av hans stora tjänster och icke fick tjäna som exempel för andra². Troligen har hans opposition därigenom mildrats.

¹ Kammarkollegii protokoll 10/1 1687, KA.

² KM till Ascheberg 9/12 1686, RR. Grevebrevet för Ascheberg är dat. 10/12, RR. Den reaktion, som sålunda gjorde sig gällande i Reduktionskommissionen, har givetvis haft sin bakgrund i en mera öppen opposition från de svenska köparnas sida. Ett exempel på denna må anföras. Schering Rosenhanes änka och barn hade av den danske amiralén Henrik Bjelke tillhandlat sig egendomar i Glimåkra. Den av Ascheberg begärda uppgiften om

Tvenne år senare har emellertid den av Fabian Wrede 1687 hävdade uppfattningen helt vunnit beaktande. I början av år 1689 voro, såsom nämnts, häradshövdingars och magistraters rannsakingar färdiga. De överlämnades av KM till Kammarkollegium med befallning, att Kollegium skulle yttra sig om hela ärendet. Yttrandet avgavs den 26 april 1689, sedan generalguvernören liksom 1687 deltagit i överläggningarna, och på grundval härav utfärdades det kungliga brevet av den 7 maj s. å. Det framhölls, att Christian IV:s recess 1643 utgjorde ett tillräckligt starkt skäl för att konungen skulle utkräva icke erlagda sjättepenningar under skånelandskapens hela svenska tid. Man förnekade emellertid icke längre helt giltigheten av 1665 års resolution under förmyndartiden 1665—72, alltså från resolutionens tillkomst till Karl XI:s formella myndighetsår. De svenska köpare, som under denna period tillhandlat sig gods och nu icke hade någon möjlighet att få ut sjättepenningen av sina danska säljare, fritogos från alla efterräkningar. Men eftersom resolutionen var utverkad av och avsedd för KM:s »trogna undersåtar», gällde den icke och hade aldrig bort gälla för de danska undersåtar, som sålt gods i de erövrade provinserna. Dessa voro därför ersättningskyldiga i samma utsträckning som tidigare, medan de svenska undersåtarna endast drabbades för den händelse att det i köpebrevet stod utsatt, att köparen skulle svara för sjättepenningen¹. Den

köpesumman och antydan om krav på sjättepenning bemöttes av Johan Rosenhane med invändningen, att det var »såväl vår sal. moder som allom androm kunnogt, att den intet behövedes till någon människa betalas, emedan därpå en så autentique tydelig och klar KM:s resolution . . . given är, och att tvivla uppå en kungl. resolution eller göra något däremot, det stod ingen, mycket mindre en enfaldig kvinna och änka som vår sal. moder var an, utan optimae fide så handlat, som var och en undersåte i anseende till den vördnad, han sin överhets stadgar och bud skyldig är, så härtill som här efter görandes varder» (Johan Rosenhane till Ascheberg ^{15/6} 1687, gen. guv:s kanslis arkiv, 1687 års guvernörers etc. brev, LLA).

¹ Kammarkollegium till KM ^{26/4} 1689, RA: »Men förutan det, att vi icke kunne finna samma resolution alldeles på god grund vara utverkat, så se vi ock ingalunda, att densamma till någon utländsk man sig lämpa låter, emedan den allenast avser EKM:s trogne undersåtare och av dem därom är an-

enda möjlighet till befrielse, som fanns för de danska säljarna, var om köpet ägt rum under tiden $^{26}/_9$ 1679— $^{26}/_9$ 1680, då enligt bestämmelsen i lundafördraget 1679 det stod dem »fritt innan år och dag att bo och flytta till vad ort dem lyster, så att icke något, evad namn det ock hava må, av dem därföre fordras skall»¹. Detta undantag hade observerats redan i 1687 års instruktion.

För köp under perioden efter 1672, d. v. s. sedan Karl XI blivit myndig, gällde däremot andra bestämmelser. Principiellt fastslogs, att de svenska köparna borde haft reda på, att konungen aldrig stadfäst förmyndarregeringens resolution. Kammarkollegium hänsköt emellertid till KM:s »nåde och mildhet», om han icke ville ha överseende med dem, som i god tro köpt gods under denna period under förutsättningen att resolutionen ännu gällde »och nu till deras största skada och avsaknat icke kunna vidare hava till någon utländsk säljare deras regress och skadestånd». I det kungliga brevet begärdes med anledning härav en förteckning på dem, som köpt gods av danskar under åren 1672—81, på det KM kunde göra eftergift för särskilt meriterade. Samma bestämmelser gällde för perioden 1658—65, d. v. s. under den tid, då sjättepenninglagen formellt ännu var i kraft².

sökt, men ingalunda någon främmande, som varken därom haver sökt eller nämnes att skola den njuta till godo, utan är vår underdånige mening, att alle, som utrikes äre boendes och hava i Skåne sålt deras gods, ägandes där någre gods ännu, varuppå man regress hava kan, böre än betala den 6:te penningen av det försålde godset, oaktat det vore sedan den tid sålt, att be:te resolution av den 21 februari 1665 utgavs, med mindre det av köpebrevet eller andre fulle skäl kan visas, att säljaren haver betingat, att samma onus på köparen höra skulle, då hans egendom måtte därtill stå och svara». Se vidare KM till Ascheberg $^{7}/_5$ 1689, RR. För förtydliganden och smärre modifikationer under den följande tiden hänvisas generellt till de utförliga relationerna med bilagor i »Likvidationskommissionens handlingar angående HKM:s kompetande sjättepenning uti Skåne och Halland», KA. En del sjättepenningshandlingar finnas även i avskrift i Nordinska Saml., Reductionsacta 9, UUB.

¹ Danmark-Norges Traktater VII, s. 335.

² Enligt Kammarkollegii beräkningar på grundval av 1689 förefintliga akter skulle en generell eftergift medföra en minskning av 15 154 rd kapital

Med 1689 års resolution voro slutgiltigt de principer givna, efter vilka man skulle gå vid återkrävandet av sjättepenningar. Resultatet hade blivit en ensidig räfst, som icke ens nödtorftigt kunde rättsligt försvaras, gentemot de danska säljarna. Tolkningen, att 1665 års resolution var giltig endast för köparna, icke för de danska säljarna, är givetvis i sak omöjlig. Stadgandet skulle då varit fullkomligt meningslöst från början. Den svenska reduktionens historia torde knappast erbjuda något motstycke ifråga om godtycklig tolkning. Denna är däremot lättförklarlig utifrån den svenska statens intresse, icke endast eller övervägande fiskaliskt utan även politiskt. Genom att de gods, som nu på grund av utebliven sjättepenning kunde konfiskeras, vunnos för kronan, förlorade den danska adeln i motsvarande grad i inflytande. Det var ett viktigt led i försvenskningsarbetet.

Med utgångspunkt i resolutionen sattes nu det slutliga uträknings- och indragningsarbetet i gång i Skåne. På förslag av Ascheberg överlämnades uppdraget till en kommission¹, bestående av överkrigskommissarien Sven Erlandsson Ehrenflycht och häradshövdingen Vickman Tigersköld². Båda voro på förhand väl förtrogna med skånska godsförhållanden och skånsk godspolitik. Ehrenflycht hade haft hand om Johan Gyllenstiernas indelningsverk 1680, och han hade samtidigt haft i uppdrag att avsluta arrendekontrakt med arrendatorerna av de reducerade sätesgårdarna. Under de följande åren hade han av Ascheberg ofta anlåtats vid besiktningar av sätesgårdar i provinsen. Tigersköld, eller, som han då hette, Vickman Hornbein, hade tidigare varit landsbokhållare i Kristianstads län. Det skulle dröja nära 4 år innan dessa herrar voro färdiga med likvidationerna och

---

och 19 272 rd. intresse. Den sammanlagda behållningen, de nämnda avdragen inräknade, uppskattades samtidigt till respektive 93 651 och 100 832 rd. Jfr härmed de slutliga siffrorna nedan, s. 84.

¹ KM till Ascheberg ²⁴/₁₅ 1689, RR.

² Ascheberg till Ehrenflycht och Tigersköld ²/₁₀ 1689: Instruktion för inkvisitionen om 6:te penningen, Sjättepenningsakter, KA, och konc., LLA. Dens. till desamma ²²/₈ 1690: Fullmakt att verkställa exekutionen, ibid.

exekutionen. Närmast högre instans för klagomål över deras beslut var liksom tidigare Kammarkollegium¹.

Att likvidationerna drogo ut på tiden var ganska naturligt. Det var ett omfattande material, som skulle genomgås, och de ovan nämnda försöken från danskt håll medelst försäljningar och förpantningar av kvarvarande egendom i Skåne ha ytterligare försvårat kommissionens arbete.

Trots dessa och andra liknande svårigheter² har kommissionen på våren 1694 varit i stånd att leverera de färdiga likvidationerna jämte jordebok över de för sjättepenningavgifter indragna hemmanen. Akterna överlämnades till granskning i Kammarkollegium, som i juli 1694 var färdigt att lämna en preliminär rapport om resultatet till Karl XI³. Under de sista åren av Karl XI:s regering ha endast smärre justeringar ägt rum.

6.

Räfsten utgjorde emellertid endast den ena sidan av den svenska politiken beträffande sjättepenningen. Sedan KM på karlshamnsmötet 1681 gjorts uppmärksam på, att avgiften icke utkrävts under den föregående tiden, har det också varit klart, att den skulle införas igen. Eftersom 1665 års resolution eo ipse betraktades såsom upphävd i och med att den icke stadfästes av Karl XI, har något direkt påbud om sjättepenningens återinförande icke ansetts vara av nöden. I ett par punkter, i vilka oklarhet rådde, fick generalguvernören besked efter förfrågan hos KM den 19 juli 1682: »Angående de danske av adel, som hava gods i Skåne och desamma förbyta till andre danske, vilke äre sinnade flytta

¹ KM till Kammarkollegium 15/7 1690 och 18/12 1690, RR.

² Se exempelvis Kammarkollegii skrivelser till KM 1690—93, KM till Kammarkollegium samt till Ascheberg för samma tid.

³ Kammarkollegium till KM 11/7 1694. Jordeboken över reducerade hemman är dat. 10/2 1693, Sjättepenningssakter 3, KA. Kommissionens arkiv utgöres av samlingen »Likvidationskommissionens handlingar angående HKM:s kompeterande sjättepenning uti Skåne och Halland», Oordnade reduktionshandlingar, KA.

hit över, så väl som ock de, som giva deras gods i betalning till deras creditorer, som dels bo här i landet, dels på andra sidan och förmena sig ej vara skyldige till sjättepenningens erläggande, så kunne Vi ingalunda tillåta sådant . . . , eftersom deras egendom här igenom drages i ett annat land . . . »¹. Det faller lätt i ögonen, att brevet av den 19 juli betingats av de kryphål, som funnos att genom maskerat byte eller avyttring till kreditorer komma undan sjättepenningen. Aschebergs hänvändelse liksom det kungliga brevet har avsett att täppa till dessa kryphål. Det har slagits fast, att sjättepenningen skulle utgå jämväl vid byte och utlägg till kreditorer.

Resolutionen 1665 hade kommit till för att underlätta svenska godsköp av danska undersåtar i Skåne. Den kan på sitt sätt sägas vara ett led i försvenskningssträvandena. Det förefaller därför såsom en orimlighet, att frågan om sjättepenningens införande igen togs upp just på karlshamns-mötet, vilket i många avseenden betecknar inledningen till ett intensifierat försvenskningsarbete.

När Adlersten i sitt memorial påminde om sjättepenningen, har han förvisso ej heller tänkt sig, att några svenska köp av danska frälsegods i Skåne skulle äga rum i framtiden. I sitt ovannämnda memorial uppskisserar den ivrige reduktionsmannen ett helt annat program: »Efter som de danska undersåtarna 1) av deras creditorer bliva hårt trängde 2) intet själva vilja bo här i landet och HM:s intresse är, sådane gods till sig handla, emedan man kan nu få 1 t. hardt korns ränta för 35 rd, där han eljest galler 50 à 80 rd, HM haver större frihet här i landet att disponera över ceremonier och revenuers inrättande, sedan godsen äre crono, än när de äro danska adelens, och vara alltså entledigat ifrån ett och annor klagomål, som tid efter annor av de danska envoyér och ambassadeurer sker. Kunde också hända, att där detta rätt considererades vid det danska hovet, HM i Danmark torde byta sig till de skånska godsen emot kronogods i Danmark . . . , då HM intet så lätteligen kunde komma till godsen som nu ske kan».

¹ KM till Ascheberg 19/7 1682, RR.

Adlerstens enkla och radikala program var emellertid icke realiserbart med tanke på de svenska statsfinansernas ställning. I sin resolution måste Karl XI konstatera detta, ehuru han sade sig icke tvivla på, att det skulle vara till stor fördel att köpa den danska adelns gods.

Eftersom det ur konungens synpunkt bästa förslaget icke gick att genomföra, måste man välja det näst bästa: att låta den svenska adeln köpa godsen. Det gällde också att på allt sätt underlätta dessa köp och icke låta sjättepenningen stå hindrande i vägen. Så beviljade Karl XI de svenska undersåtarna befrielse från sjättepenningen, icke generellt utan särskilt i vart enskilt fall. Att de svenska tjänstemännen i förvaltningen i första hand kommo i fråga låg i sakens natur. De hade lättare att passa på tillfället och de gynnades av konungen. Kyrkoinspektoren Niclas Krüger befriades sålunda på grund av sina gjorda tjänster från en sjättepenning i Lund¹, medan Kommunitetet därstädes fick sjättepenningen av den egendom, som en till Danmark avflyttad präst föryttrat². När majoren Henning Olsson Ankar grip — en i uppbyggnadsarbetet i Skåne mycket anlitad man — hade köpt Rönneholms sätesgård, begärde han och fick den sjättepenning, som den danske säljaren Sten Hunsdorf var skyldig erlægga; han erhöll den emellertid icke i kontanter utan såsom avskrivning på sin fordran hos kronan³.

Även Ascheberg har utverkat befrielse från sjättepenningen vid sina skånska godsköp. Han hade 1682 av Holger Tott tillhandlat sig Sövdeborg och Ågerup och resterade ännu med betalningen. Ehuru sjättepenningen bort utgå, eftersom Tott var dansk undersåte, befriades Ascheberg från densamma. Avgiften ströks emellertid icke formellt; man hade ju räknat med den, då köpet ingicks. I stället fick Ascheberg sjättepenningen i avräkning på betalningen av de nämnda

¹ KM till Ascheberg 7/4 1682, RR. Jfr Ascheberg till magistraten i Lund 23/9 1682, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA.

² KM till Ascheberg 22/4 1687, gen. guv:s kanslis arkiv, kungl. brev, LLA.

³ KM till Ankargrip 9/4 1685, till Ascheberg s. d., till statskontoret 10/4 1685, RR.

godsen¹. I praktiken innebar detta alltså, att den svenske köparen måste ut med en mindre penningssumma till säljaren, än den man åtminstone formellt räknat med vid köpekontraktets avslutande.

Ännu ett exempel må i detta sammanhang anföras, även om det delvis tillhör den redan skildrade räfstens historia. Innan man ännu generellt hade fastslagit, att de svenska köparna skulle vara befriade för sjättepenningar, som bort erläggas under perioden 1665—72, om det icke direkt stod utsatt i köpebrevet, att köparen skulle svara för sjättepenningen, hade befrielse lämnats härifrån av KM. Så var fallet med krigskammarrådet Niclas Jonsson Cronacker, som år 1668, d. v. s. under en tid, då förmyndarregeringens resolution var i kraft, tillhandlat sig sätesgården Fulltofta av syskonen Jörgen och Karin Krabbe. Eftersom Cronacker betalt 50 daler för varje tunna hart korn, hävdades, att det var säljarna, icke köparen, som dragit vinst av att sjättepenningen icke erlagts. KM ansågs därför icke ha någon anledning att efterskänka den, varför den nu skulle utkrävas. Cronacker resterade emellertid ännu mycket med betalningen av Fulltofta. Under motiveringen, att han lidit stora förluster under kriget och att han öppet erkänt, huru saken låg till, donerades avgiften till honom för att användas till betalning av den återstående skulden på gården². I realiteten betydde givetvis en sådan transaktion endast, att man utan säljarnas hörande skar ner köpeskillingen på ett 15 år gammalt köp med $\frac{1}{6}$. De danska säljarna fingo låta sig nöja med en köpeskillning, för vilken de förmodligen aldrig skulle ha avytttrat sitt gods. I princip är tillvägagångssättet detsamma som vid de ovan relaterade godsköpen. Formellt har kronan hävdats sin rätt till sjättepenning, medan denna i realiteten har använts såsom en marginal för att underlätta godsköp för de svenska undersåtarna³.

¹ KM till Ascheberg ²³/₁₂ 1683, RR.

² KM till Cronacker ⁹/₆ 1683, RR.

³ Det kunde också inträffa, att sjättepenningen varken gick till säljare, köpare eller kronan. När t. ex. Ove Ramel sålt godset Örup till borgarna

Då sjättepenningen infördes igen av Karl XI, har detta således i praktiken icke medfört, att de svenska godsköpen försvårades mera än vad som tidigare varit fallet. Åtgärden betydde däremot, att alla affärer mellan danska undersåtar blevo i varje fall mycket försvårade. Om ett skånskt jordagods genom arv, byte eller köp övergick från en dansk undersåte till en annan, tog den svenska kronan sjättedelen av värdet. De svenska undersåtarna däremot, som tillhandlade sig danskt gods i Skåne, ha fritagits från fall till fall. Under dylika omständigheter är det lättförklarligt, att eventuella danska spekulanter på skånska jordagods icke kunde stå sig i konkurrensen med svenskarna. Tack vare att de sistnämnda kunde påräkna eftergift beträffande sjättepenningen, voro de i stånd att erbjuda större köpeskillning. Man får icke förtänka de enskilda danska stormännen, om de vände sig åt det håll, där de fingo mest betalt, då härtill dessutom kom, att den svenska styrelsen även hade andra påtryckningsmedel. När ett skånskt jordagods genom arv belades med skatt till en sjättedel av värdet, var ju också detta ett motiv för de danska släkterna att försöka avyttra sina skånska gods.

7.

Genom att från fall till fall efterskänka sjättepenningen till svenska köpare hade Karl XI förskaffat sig möjlighet att dirigera godsköpen, när Adlerstens radikala förslag från 1681 icke gick att omsätta i praktiken. Mycket snart har emellertid hela denna godspolitik koncentrerats på ett sätt, som möjliggjorde ännu effektivare kontroll och öppnade ännu större utsikter att i rätt ögonblick komma över de eftertraktade godsen.

I början av år 1684 utfärdades efter supplik av Asche-

Olof Nilsson och Gert Frankesson i Malmö, avskrevs sjättepenningen på den skuld, som Cronacker hade till Gert Frankesson. Kronan tillgodogjorde sig i sin tur motsvarande belopp i den summa, som Cronacker hade att fordra av KM (KM till Cronacker ¹⁴/s 1684, RR). Ytterst var det således kronan, som tog hem vinsten.

berg ett öppet brev för denne, vilket kastar ett blixtljus över den svenska kronans godspolitik i Skåne. KM meddelar, »att emedan Vi för Vår och riksens tjänst och säkerhet nödigt akte att låta under händer genom en och annan av Våre trogne undersåtare avhandla de danske undersåtare de gods, som de ännu äga och behållit hava uti Skåne, och Vårt råd . . . Ascheberg tilltror sig fuller att kunna komma därmed till rätta och igenom tjänlige medel och utvägar att bringa den ena efter den andra på de tankar att sälja sina gods, eftersom han sig ock redan med någre i handel inlåtit haver, men som till ett gott verks desto bättre fortdrivande och befordran icke allenast möda och besvär utan ock medel osparde hållas måste, ty have Vi i nåder gottfunnit att avstå och cedera till honom den sjättepenningens rättighet och avgift, som Oss competerar på de gods, som han således antingen själv tillhandlar sig eller också begår att andre komma till att köpa dem utav de danske, på det hans goda intention och omak icke alldeles måtte bliva olönt och han så myckit mera låter sig angeläget vara ett så hälsosamt förehavande att pousera och fullbringa»¹.

Genom detta brev lades i själva verket alla svensk-danska godsaffärer i generalguvernörens händer. Då alla sjättepenningar donerades till honom, hade han möjligheter att avstå en del av dem, om det gällde att befordra ett köp. Ville en svensk köpare bliva befriad från sjättepenningen, måste köpet förmedlas av generalguvernören. Denne har blivit vad man kan kalla auktoriserad egendomsmäklare i Skåne. Han hade möjlighet att befrämja köp för önskvärda svenska köpare, medan andra — icke önskvärda — kunde hållas undan.

Å andra sidan var Ascheberg mycket väl lämpad att förmedla de dansk-svenska godsköpen. Han hade redan från början av sin tid som generalguvernör för egen räkning in-

¹ KM till Ascheberg $\frac{1}{2}$ 1684, RR. Jfr Ascheberg till KM $\frac{3}{1}$ 1684, gen. guv:s skr., RA.

lett underhandlingar med medlemmar av den danska adeln om gods, och han upprätthöll ett gott förhållande till flera av de dansk-skånska adelssläkterna. Men de medel, som stodo en generalguvernör till buds till »att bringa den ena efter den andra på de tankar att sälja sina gods», kunde vara av mångahanda slag. Långt ifrån alltid har det varit fråga om frivillig försäljning. Denna sida av saken kan icke i denna översikt uttömmande behandlas. Endast ett par omständigheter skola nämnas.

En metod har Ascheberg anvisat redan vid sitt eget förvärv av säterierna Sövdeborg och Ågerup. I sin supplik till KM om befrielse från sjättepenningen omtalade han, att köpekontraktet slutits på så sätt, »att jag haver påtagit mig efter handen att contentera hans (d. v. s. säljaren Holger Totts) creditorer». Samtidigt framhöll han, att danskarna resa krav på att befrias från sjättepenningen, »emedan de föregiva, att oansett de äre danske undersåtare och nödgas deras gods försälja, därmed deras creditorer här i landet att förnöja, sådant dock intet kan räknas för en transport av deras egendom i främmande konungarike»¹. Den skuldbelastning hos den danska adeln, vars betydelse Adlersten redan på karlshammsmötet 1681 framhållit, har uppenbarligen utnyttjats vid godsköpen. Talet om att Ascheberg övertagit säljarens skulder i stället för att lämna kontanta medel må emellertid belysas med en samtidig — i och för sig tämligen betydelselös — episod i Skåne.

I början av år 1683 hade Mette Rosenkrantz avlidit. Eftersom arvingarna voro bosatta i Danmark, kunde man förvänta, att åtminstone delar av hennes omfattande skånska godskomplex skulle försäljas. Dansken Axel Gyldenstjerne hade tillhandlat sig säteriet Svenstorp men försökte sedermera också komma i besittning av Brodda sätesgård. Ehuru han var edsvuren svensk undersåte, var det uppenbarligen icke önskvärt, att en medlem av den gamla danska aristokratien kom i besittning av gården. Härtill kom, att Gylden-

¹ Ascheberg till KM 6/11 1683, gen. guv:s skr., RA.

stierne var känd såsom oppositionsledare mot den svenska regimen. — Han utpekades 1681 såsom roten och upphovet till den skånska adelns motstånd mot mantalspenningens erläggande av veckodagsgodsen ¹. — När därför Gyldenstierne på hösten 1683 företog en plötslig resa till Danmark, under vilken han skulle ha besökt den danske amiralen Nils Juuls hus, kunde detta i och för sig förefalla misstänkt. Det politiska läget mellan Sverige och Danmark var vid denna tidpunkt spänt, och en fransk-dansk flotta befann sig i Östersjön. Officiellt misstänktes också Gyldenstierne för landsförrådiska planer i samband med sin resa. När han återvänt, lät Ascheberg tillsätta en kommission för att undersöka hans förhållanden. Kommissionen kunde emellertid icke konstatera någonting annat olagligt eller misstänkt än att han smugit sig över till Danmark och lika hastigt återvänt till Skåne ².

Axel Gyldenstiernes egen version av händelseförloppet har emellertid sitt intresse i föreliggande sammanhang. Den torde också ange den verkliga orsaken till hans resa liksom till Aschebergs icke fördolda vrede över denna. Sedan skiftet på Svenstorp hade börjat och skifteskommissarierna kommit dit, hade Gyldenstierne förgäves väntat på köpekontraktet på Brodda. I stället fick han tredje dagen kl. 12 på natten höra, att där »kom en karl från Malmö och skulle förnimma, huru mycken gäld där var angiven»: Då denne fick skriftligt svar härpå, meddelade han, att generalguvernören strax skulle skicka bud till Köpenhamn och inlösa panten. Ascheberg har alltså försökt gå vägen över kreditorerna för att komma i besittning av egendomen. Det gällde därför för Gyldenstierne att komma före Aschebergs ombud till Köpenhamn, »och hade jag kommit två timmar senare, hade det varit inlöst och jag det intet bekommit, och då hade jag uti mitt byte eller köp på det högste varit praejudicerat . . . , men

¹ KM till Ascheberg ⁴/₁₁ 1681, gen. guv:s kanslis arkiv, kungl. brev, LLA.

² Ascheberg till lagmannen Silnecker, Holger Morman och Arild Swab ¹/₁₀ 1683, till gen. maj. Buchwald ²/₁₀ 1683, till Silnecker ⁸/₁₁, ¹²/₁₁ 1683, till KM ²⁴/₁₁ 1683, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA, KM till Ascheberg ⁸/₁₂ 1683, RR.

där jag hade inlöst pantet och kom till tullboden uti Köpenhamn och steg uti båten, då kom en färja från Malmö med folk, varuti var en karl, som skulle inlöst samma pant». Gyldenstjerne hade smugit sig över med en fiskare, ty »om jag över Landskrona, Hälsingborg eller Malmö ställt min resa, så hade jag därmed förlorat tiden av en och annan orsak, som jag här vill förbigå . . .»¹.

Även om Gyldenstjernes relation genom sin karaktär av försvarsskrift icke i allo ger sanningen, så få vi dock ett klart begrepp om de vägar, godspolitiken gick. Det har gällt att samla skuldfordringarna på den danska adelns gods för att sedan tvinga den att sälja. Aschebergs uttalande om att han köpt Sövdeborg och Ågerup genom att övertaga Holger Totts skulder och om de danskar, som avstå sina gods för skuld till svenskar, torde också därmed komma i sin rätta belysning. I fallet Axel Gyldenstjerne har metoden misslyckats, och det är väl detta, som utlöst Aschebergs vrede och givit upphov till rannsakingen med honom.

Aschebergs funktion som egendomsmäklare har även på andra sätt satt spår i hans förbindelser med den danska adeln. 1687 har han muntligt hört sig för hos Birgitte Scheel, det danska geheimerådet Knut Totts hustru, om hon icke skulle vara villig att sälja säteriet Knutstorp, »efter jag esomoftast hört, att hon det sälja ville, kunnandes mig intet påminna, om fru grevinnan själv eller någon annan därom talt». I anledning härav önskade Birgitte Scheel »förnimma rätta meningen och vem det är, som haver lovat detsamma att köpa», varpå Ascheberg genmälde, »att jag av åtskillige goda och förnåma vänner är ombedin att utse dem ett gods härneder, varuti de kunde anlägga sine penningar och uti frede-

¹ Gyldenstjernes försvarsskrift 24/10 1683, gen. guv:s kanslis arkiv, diverse skrivelser 1683, LLA. Jfr härmed en annan version, där Aschebergs namn strukits (gen. guv:s kanslis arkiv, diverse brev 1683, LLA, där övriga handlingar i målet äro samlade). I denna version har talet om, att Gyldenstjerne kunde bliva hindrad, om han farit över Malmö, Landskrona eller Hälsingborg, kunnat uttalas klarare, nämligen att han var rädd att bliva »hindrat och uppehållen av någon, som arvelotten eftertraktade».

ligt tillstånd have deras intresse»¹. Det är säkerligen ingen tillfällighet, att samtidigt med denna påstötning generalguvernören har korresponderat med Knut Tott och Birgitte Scheel om anskaffandet av dokument i anledning av den pågående skånska reduktionskommissionen².

Ur samma synpunkt bör förvisso också en annan hänvändelse från generalguvernören ses. Mette Sophie Krabbes giftermål med Johan Monrad 1682 hade under 1680-talets första år hotat att medföra definitiv indragning av hennes skånska arvegods, Häckeberga³. Informerad av den svenske envoyén i Köpenhamn, Coyet, som själv hade personligt intresse av saken, befallde Karl XI, att Häckeberga skulle indragas, eftersom Mette Sophie Krabbe ingått ofrälse gifte⁴. Då emellertid Monrad adlats samma dag som trolovningen ägt rum, fick den svenska kronan släppa godset ifrån sig. Betecknande är, att Göta hovrätts för Mette Sophie Krabbe frikännande dom icke fick »som vanligt plägar vara publiceras och avsägas» utan endast under hand meddelas av Ascheberg⁵. Hoppet om att Häckeberga skulle komma i svensk ägo har emellertid icke uppgivits, och sedan 1689 ha underhandlingar pågått mellan generalguvernören och Monrad om försäljning av gården. I mars nämnda år skrev Ascheberg till Monrad och bad honom meddela priset; »så-

¹ Ascheberg till grevinnan Birgitte Scheel 17/8 1687, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA., Birgitte Scheel till Ascheberg 19/8 1687, gen. guv:s kanslis arkiv, diverse brev och handlingar 1687, LLA.

² Ascheberg till Knut Tott 30/7 1687, där han tackar för de meddelade upplysningarna om Sövdeborg, som befria honom från gravation i anledning av reduktionen. Han hoppas, att även Knut Tott skall kunna rädda sina gods, gen. guv:s kanslis arkiv, konc., LLA.

³ Se härom Martin Weibull, En kärlekshandel i det 17:de århundradet, Skånska Samlingar 1870, s. 67 ff.

⁴ Coyet till KM 12/2, 5/3, 18/10, 5/11, 15/11 1683, 17/1, 21/1 1684, KM till Coyet 14/3, 23/5, 10/10, 27/10, 19/12 1683, 5/1 1684, Danica, RA. I brevet från KM till Coyet 23/5 1683 finnas de viktigaste akterna i målet såsom bilagor. Se även danske env. Stokflets memorialer 20/6 och 17/9 1683 med bilagor, Danica: Danska beskickningarnas memorialer och noter, RA.

⁵ KM till Göta hovrätt 20/3 1684, RR, till Ascheberg s. d., gen. guv:s kanslis arkiv, kungl. brev, LLA.

som jag nu här i Stockholm finner någre förnäme gode vänner, med vilke jag är kommen till att tala om åtskillige skånske gods, som jag förmenar vara till köps, påminnandes mig min för detta correspondence med h. kanslirådet om dess gods Häckeberga och att han var sinnad detsamma att föryttra, men såsom av de conditioner, han då uppgav, syntes lika som hade det icke varit hans allvar, så har den gode vän, som då hade bett mig skriva därom, låtit fara sina tankar»¹. Under den tid, dessa köpehandlingar pågått, har Monrad ständigt hotats av reduktionen.

Det är ganska lättförståeligt, att generalguvernören har kunnat öva press på de danska godsägarna, och han har säkerligen också i vissa fall gjort det. Å andra sidan har hans goda förhållande till en del av den danska adeln och hans i jämförelse med den svenska ledningen modesta inställning ifråga om räfstepolitiken givit honom osedvanligt goda möjligheter som underhandlare.

Aschebergs politik i detta avseende kan emellertid icke allsidigt belysas endast med ett par exempel. Härför krävs en grundligare genomgång av alla källor till försvenskningens historia, källor, som visserligen äro rikhaltiga men också svåra att överblicka.

8.

Sjättepenningsräfsten utgör ett säreget, så gott som helt förbisett moment i Karl XI:s reduktion. Att den knappast observerats beror väl främst därpå, att den av naturliga skäl icke kom att sträcka sig utanför de från Danmark nyförvärvade provinsernas gränser. Här har emellertid sjättepenningen spelat sin icke obetydliga roll. Det är genom sin dubbla ställning som led både i Karl XI:s räfstepolitik och i politiken i förhållande till de från Danmark förvärvade länderna som den tilldrar sig ett större intresse, än vad som eljest skulle varit fallet.

¹ Ascheberg till kanslirådet Monrad, odat. 1689, gen. guv.:s kanslis arkiv, konc., LLA.

Vi få möjlighet att följa en av Karl XI:s räfster från en annan sida än den vanliga. Den på diplomatisk väg förda diskussionen mellan Köpenhamn och Stockholm liksom diskussionen vid det skånska generalguvernementet ger goda inblickar i den rättsliga begrundning, som man under Karl XI:s envælde alltid var mycket mån om att iakttaga. Men denna rättsliga begrundning har konsekvent lämpats efter det politiska syftet.

Redan i räfsten efter förlorade sjättepenningar ligger, kan man säga, ett utrikespolitiskt moment, när i första hand de danska undersåtar, som sålt sina gods i Skåne, drabbades. Så är troligen även fallet ifråga om tidpunkten för räfstens igångsättande. Den började, då förhållandet mellan Danmark och Sverige var ytterligt spänt. Man kan härvid anknyta till ett uttalande i Kanslikollegium 1690. Sedan det framhållits, att förmyndarregeringens resolution 1665 tillkommit för att uppmuntra den svenska adeln att köpa gods och den danska adeln att sälja, heter det, att man sedermera kommit på andra tankar, och »att det torde vara så gott eller bättre, om de danske äga gods däruti (o: Skåne), på det man, om något klammer skulle uppkomma, kunde efter tidernas lägenhet KM:s fördelar i akt taga»¹. Uttalandet torde ha en dubbel syftning. Uppenbarligen har man haft blicken öppen för, att de danska godsbesittningarna i Skåne voro ett medel att påverka Danmarks politiska inställning i förhållande till Sverige. Men framför allt har man räknat med, att vid en förnyad öppen brytning mellan de bägge länderna den danska adelns kvarvarande gods skulle indragas och på så sätt komma direkt i kronans besittning. Vi ha med andra ord att göra med samma tankegång, som ligger bakom Adlerstens förslag från 1681. Uttalandet återger uppfattningen inom den radikala kretsen kring konungen.

Räfstens rent siffermässiga resultat var visserligen icke imponerande vid jämförelse med vissa av reduktionens slut-

---

¹ Kanslikollegii protokoll ³/₃ 1690, RA.

summor. Enligt Kammarkollegii rapport i juli 1694 hade den inbragt 317 104 d. s. i kapital och intressen med de 6 815 d. s., som betalts i jordagods, inräknade. Mycket har denna summa icke ändrats genom senare justeringar under Karl XI:s regering. Kammarkollegii relation till Karl XII 1697 anger den till 320 263 d. s.¹ Men räfstens politiska betydelse ökades väsentligt därigenom, att den nämnda summan så gott som uteslutande vunnits från danska undersåtar. Sjöttepenningräfsten har utgjort en av de faktorer, som utnyttjats av Karl XI:s envælde för att försvaga deras ekonomiska ställning. Några större godskomplex ha icke kommit i kronans besittning såsom ersättning för sjättepenningar. Däremot har räfsten här liksom i andra fall medverkat till att adelns strögods och utsocknegods övergingo i kronans ägo.

När sjättepenningen infördes igen av Karl XI, har syftet varit dubbelt. Det gällde givetvis i första hand att försvåra den danska adelns privata godsaffärer. Men det gällde också att kontrollera, vilka svenskar, som kommo i besittning av de danskägda godsen. Denna politik har haft konsekvenser för senare godsförhållanden. De danskägda gods, som övergingo till svenska ägare, ha tillfallit sådana, som haft konungens eller generalguvernörens gunst. De Barnekow-Aschebergiska och Piperska godskomplexen kunna delvis förklaras utifrån denna omständighet.

Men även de frälsegods, som kvarstannade i den ursprungliga danska adelns besittning, ha rönt inflytande av sjättepenningpolitiken vad ägoförhållandena angår. Tillsammans med andra faktorer medverkade nämligen sjättepenningen till att vidga klyftan mellan den edsvurna danska adeln i Skåne och stamfränderna i det gamla moderlandet. Om en ursprungligen dansk adelssläkt hade besittningar både i Skåne och i Danmark, var det en given fördel, att en av medlemmarna blev svensk undersåte och att denne ensam fick ärva familjens skånska gods. Samma synpunkter ha förvisso även spelat in, då de edsvurna danska adels-

¹ Kammarkollegii relation 1697, s. 79.

männen gifte sig in i de svenska släkterna och icke höllo fast vid de gamla banden med Danmark. När sjättepenningen slutligen genom plakatet av den 18 september 1783 formellt slopades, har klyvningen av den skånska adeln i en rent svensk gren varit fullbordad.

Jerker Rosén.